

ILIBERALIZAM: RAZGOVOR S MARLENE LARUELLE

Razgovor
Prihvaćeno: 5. 6. 2025.

Napomena uredništva: Ovaj je razgovor transkribiran na temelju „Politološkog podcasta” kojeg je 27. svibnja s Marlene Laruelle vodio Enes Kulenović. Marlene Laruelle je profesorica političke znanosti na Sveučilištu George Washington u Sjedinjenim Američkim Državama. Snimka razgovora je dostupna na internetskim stranicama Anala Hrvatskog politološkog društva: <https://analihpd.hr/epizoda-15-illiberalism-marlene-laruelle/>

Enes Kulenović:

Profesorice Laruelle, dobrodošli u Hrvatsku i dobrodošli na naš podcast. Dovolite mi da započnem s konceptom „iliberizma”, konceptom koji je ključan za vaš nedavni istraživački rad. Vaš pristup predlaže da o iliberizmu razmišljamo kao o ideologiji, a ne kao o tipu režima. Možete li nam malo detaljnije objasniti svoje razumijevanje iliberizma? Koje su prednosti vašeg pristupa?

Marlene Laruelle:

Hvala. Da, to je odlična poanta jer je to zaista važan element za pokretanje naše rasprave. Dakle, literatura o iliberizmu je proizašla iz osjećaja da nam koncept populizma ne dopušta da razumijemo što se događa u našim društvima. Dakle, to je bio način da se odmaknemo od populizma i uhvatimo nešto što je bliže političkom projektu, a ne političkom stilu, kako se populizam obično razumijevao. I tako, kada se koncept iliberalne demokracije pojavio krajem 90-ih, u 2000-ima, on je doista opisivao tranzicijski politički režim koji zapravo nije klasična liberalna demokracija. A onda se globalno pojam počeo mijenjati od pridjeva do imenice pa tako nastaju „iliberizmi”. Tu sam se stvarno zainteresirala za taj koncept. Željela sam se zalagati za taj pojam jer za mene pitanje nije toliko da ga proučavamo kao režim, već kao novi politički poredak koji se predlaže. Stoga je to više ideologija, a manje režim.

Naravno, postoji mnogo preklapanja između ideologije i režima. Ali za mene, jedan od ključnih elemenata koji pokazuje da to vrijedi promatrati kroz ideološki okvir, a ne kao režim, jest iliberalna politička ponuda u zapadnim demokratskim liberalnim sustavima. Dakle, iliberizam ne mijenja nužno prirodu režima, to je samo jedna od mnogih političkih ponuda unutar demokratskog sustava. Naravno, kada te iliberalne snage dođu na vlast, one mogu, ali i ne moraju mijenjati institucije. Dakle, tada imate promjenu režima i tada možete raspravljati o mogućim transformacijama režima. Dakle, za mene je iliberizam zapravo ideologija. To je politička ponuda koja kritizira liberalizam, bilo kao političku filozofiju ili liberalizam u praksi, kakav postoji u našem društvu.

Iliberalizam nudi svojevrsni protuprojekt koji ima nekoliko definirajućih elemenata koje testiramo na terenu, uzimajući u obzir svu raznolikost iliberalnih ponuda. Oni inzistiraju na izvršnoj vlasti. Protiv su prava manjina. Suverenitet nacionalnih država treba reafirmirati. Oni su protiv nadnacionalnih institucija. Vanjska

politika treba biti transakcijska i realistična, tako da ne podržavaju međunarodni poredak koji bi bio utemeljen na pravilima. Nacija treba imati određenu kulturnu homogenost, dakle protiv su multikulturalizma. I postoje neke tradicionalne vrijednosti koje treba poštovati i štiti, dakle protiv su progresivizma ili takozvane „probuđene” (*woke*) ideologije. Smatram da su to ključni elementi koji nam pomažu definirati iliberalizam kao ideologiju.

Enes Kulenović:

Odlično, hvala. Ovo je odlična polazna točka. Dalje, zanimaju me uzroci globalnog iliberalnog uspona. U vašim tekstovima locirate objašnjenja koja iliberalizam promatraju isključivo kao svojevrsnu reakciju na liberalne norme ili kao pritužbe privilegiranih skupina ili možda čak i bivših radničkih klasa, skupina koje više ne privlači lijevi diskurs. I smatrate da su takva objašnjenja previše pojednostavljena. Dakle, koji su, po vašem mišljenju, neki od glavnih uzroka nedavnog izbornog uspjeha i diskurzivnog uspjeha iliberalnih političkih aktera?

Marlene Laruelle:

Da, imamo iliberalne snage koje uspijevaju u mnogim različitim kontekstima. Srednja i istočna Europa, zapadna Europa, SAD, ali i Turska, Indija, Filipini, Brazil. Možete uzeti zaista mnogo zemalja, s vrlo različitim političkim kulturama, društvenim i ekonomskim uvjetima. Da biste to razumjeli, morate pogledati kombinaciju sistemskih čimbenika. Dakle, društveno-ekonomski čimbenik je doista dobro proučen. To se odnosi na kraj industrijske modernosti, fragmentaciju koju doživljavaju mnoge naše društvene skupine. Postoji rastuća ekonomska nejednakost i ljudi gube osjećaj pripadnosti klasi. Ljudi ne pronalaze svoje mjesto u društvu i osjećaju da ih se ne čuje dovoljno. Dakle, to je jedan paket, jedno objašnjenje.

Ne mislim da je to dovoljno. Mislim da doista trebete imati druga objašnjenja koja ulaze u naš okvir. Jedno od njih je da se istovremeno, dok ljudi doživljavaju osjećaj krhkosti u svojim društvenim i ekonomskim stvarnostima, od njih traži da prihvate vrlo brzu promjenu sustava vrijednosti i hijerarhije unutar društva. Dakle, taj aspekt se odnosi na kulturnu reakciju. Mislim da to ima smisla ako se kombinira s društvenim i ekonomskim faktorom. Od ljudi tražite previše stvari istovremeno, a to može biti teško. A onda mislim da imate još dva ključna elementa.

Prvo, funkcioniramo u svojevrsnoj postmodernoj fazi, onome što se ponekad opisuje kao „tekuća modernost”. Živimo u svijetu u kojem je sve usredotočeno na naš individualni identitet. Dakle, postojimo kao pojedinci. I vjerujemo da bismo mi trebali biti u središtu naše interpretacije svijeta. To znači da smo skupina fragmentiranih, atomiziranih pojedinaca, pa postaje vrlo teško stvoriti politički projekt i osjećati da dijelimo zajednička dobra s drugim građanima. Dakle, to je još jedan element koji na strukturni način obilježava naše društvo.

Idući čimbenik bi bio taj da živimo u svijetu u kojem se od nas traži da sve radimo vrlo brzo i odmah. To je ta vrsta neposrednosti koja dolazi s internetom, društvenim mrežama, kulturom mobilnih telefona. To je u suprotnosti s činjenicom da je demokracija po definiciji spora. Za donošenje demokratskih odluka potreban je spor proces s mehanizmima kontrole i ravnoteže. Stoga pred naše građane stavljamo protuslovlje jer oni moraju biti vrlo brzi u mnogim aspektima svojih života. Moraju biti susretljivi i reagirati cijelo vrijeme. A istovremeno od njih tražimo da shvate da je demokracija spora i da ne može odmah isporučiti rezultate, što je protuslovno.

I posljednji strukturni element jest taj da je medijski ekosustav potpuno transformiran. Obično spominjemo društvene mreže, ali mislim da je to šire od toga. Komercijalizacija novina, zar ne? Komercijalizacija novina, informativni kanali koji rade 24 sata na dan, te koji uglavnom dolaze iz privatnog segmenta medijskog tržišta. Oni su veoma važni. Oni funkcioniraju na veoma polarizirajući način. Da biste zaradili novac, morate govoriti stvari koje su polarizirajuće, koje nas dijele, koje su nepristojne. Dakle, stvara se javni prostor koji nije otvoren za konsenzus. Naprotiv, dijeli nas. I mislim da je to također ključni element jer mi kao građani nemamo nikakav javni prostor kojim uvelike ne dominira ono što nas dijeli. Dakle, mislim da sve to objašnjava zašto je iliberalnim snagama tako lako pronaći tržište. Jer alati su im dostupni.

Enes Kulenović:

Da, hvala. To također objašnjava zašto ova pojednostavljena objašnjenja iliberalizma nisu zadovoljavajuća. Moramo uzeti u obzir sve te slojeve i njihove međusobne veze. Dakle, jedna od glavnih tema trenutne kako akademske tako i političke rasprave o iliberalizmu je odnos između iliberalne ideologije i demokracije. Postoje utjecajni politički mislioci poput Jana Wenera Müllera ili Nadije Urbinati koji tvrde da nema prave demokracije bez pridržavanja barem nekih osnovnih liberalnih normi, poput kontrole i ravnoteže, neovisnih medija, poštivanja prava manjina, određenih uključivih javnih politika. Po njihovom mišljenju, iliberalna demokracija je oksimoron. Ona je nemoguća. Ali nasuprot tome, zagovornici iliberalne opcije tvrde da liberalna demokracija iskrivljuje pravu demokraciju. Narodu se moć oduzima, odluke se donose drugdje. Zapravo, moć se stavlja u ruke sebičnih liberalnih elita i nastaje svojevrsna lažna demokracija. Zanima me što mislite o odnosu između iliberalizma i demokracije?

Marlene Laruelle:

To je prilično složeno pitanje jer vrlo često, kada pogledate različite argumente koje ste upravo vrlo dobro saželi, možete vidjeti da imate s jedne strane vrlo apstraktnu definiciju demokracije, a s druge vrlo konkretne primjere. Dakle, ova mješavina se koristi kako bi se reklo da demokracija ne funkcionira ili da je demokracija lažna. Dakle, to je pitanje razmjera. Govorimo li o nekom tipu arhetipske liberalne demokracije, što bi bila apstraktna ideja, koja u stvarnosti ne postoji? Ili govorimo o stvarnim liberalnim demokracijama, onakvim kakve funkcioniraju, sa svim svojim ograničenjima i svim svojim problemima? Vrlo često imam dojam da oni koji brane demokraciju tako da tvrde da demokracija može biti samo liberalna zapravo brane arhetipsku demokraciju. Doista, na papiru bi to trebalo biti tako. Ali u stvarnosti, liberalna demokracija ima mnogo nedostataka koje svi doživljavamo kao građani.

Jedan od velikih nedostataka i svojevrsni slon u sobi jest taj što ne postoji odgovornost za privatni sektor. Kakva je to liberalna demokracija ako veliki dio našeg svijeta, a to je svijet privatnog sektora, nije pod nikakvom demokratskom kontrolom? Dakle, mislim da ono što iliberalni ili postliberalni akteri pokušavaju reći jest da se tijekom godina doista dogodila svojevrsna transformacija liberalnih demokracija. Postajale su sve elitnije, sve više tehnokratske, nesposobne su integrirati veliku masu stanovništva. Postoje mehanizmi kojima se samo reproduciraju elite. I to je istina. Sociološki gledano, to je doista tako. Liberalne demokracije daju previše moći sudskoj vlasti, do te mjere da je izvršna vlast, koja je legitimno tijelo, ono koje se bira zajedno sa zakonodavnim tijelom, ponekad spriječena u donošenju odluka jer se sudstvo protivi.

Dakle, mislim da su sve te napetosti, u određenom smislu, normalne. Trebale bi postojati jer se demokracija temelji na kontroli i ravnoteži i trebale bi postojati napetosti između tih elemenata. Ali naravno, ovisno o stavu koji zauzmete, možete misliti da je liberalna demokracija propala ili možete reći da je napetost naprosto dio stanja kakvo bi trebalo postojati. Nema šanse da bismo imali jednostavan konsenzus i da bi svi bili sretni. Trebamo način da upravljamo pluralizmom mišljenja. A to ide zajedno s određenim napetostima.

Enes Kulenović:

Hvala. Dakle, osim teorije, mislim da našu publiku uvijek zanima kako rade politolozi i politički teoretičari. Stoga se želim osvrnuti na dva projekta u koja ste nedavno bili uključeni. Dakle, vodite „Program studija iliberalizma” na Sveučilištu George Washington. Također, bili ste urednik Oxfordskog priručnika za iliberalizam koji je objavljen prošle godine i koji je vrlo brzo postao glavna referentna točka za sve znanstvenike koji rade na toj temi. Stoga me zanima možete li našoj publici ukratko reći nešto više o te dvije inicijative?

Marlene Laruelle:

Da, apsolutno, program je nastao 2020. godine. Dakle, kada sam ga pokrenula, pojam iliberalizma je bio tek na početcima. Stoga sam odmah htjela promovirati svoju perspektivu, da je iliberalizam ideologija, a ne režim. Taj je stav u to vrijeme bio osporavan. Tada sam bila u manjini. Sada imam osjećaj da je to akademsko polje bolje definirano.

Enes Kulenović:

Pobijedili ste.

Marlene Laruelle:

Da (smijeh). Jer je bilo brojnih izbornih uspjeha iliberalnih snaga. Mediji puno više koriste pojam iliberalnog, ponekad kao pridjev, ponekad kao imenicu, s dobrim i lošim definicijama. I naravno, Trumpova druga izborna pobjeda stvorila je puno više prepoznavanja da ovdje postoji politički projekt. To nije samo neka vrsta populističkog stila komunikacije.

Naš program na Sveučilištu George Washington je izgrađen kao vrlo horizontalna platforma. Ja pokušavam privući kolege koje rade u različitim područjima jer stvarno vjerujem da iliberalizam treba proučavati isključivo na multidisciplinarnan način. Dakle, privlačim kolege iz različitih područja i kažem im: u redu, idemo izgraditi istraživačku agendu, istraživačku os za vas gdje možete imati ljude koje smatrate zanimljivima, nove znanstvenike koji donose nova istraživanja, dakle pionire u različitim područjima koji generiraju istraživanja koja zatim objavljujemo na našoj web stranici.

I takav model, nešto poput mreže ili start-upa, bio je prilično učinkovit u tome da pokaže kako se pojam iliberalizma može koristiti u različitim disciplinama. I da se taj pojam može testirati. Također se temeljimo na onome što nazivamo „javnom znanosti”. Stalo nam je. Imamo časopis koji je recenziran. Ali većina naših publikacija je kratka, pet do šest stranica. U njima znanstvenici moraju biti u stanju prikazati svoj glavni argument na jednostavniji način, bez žargona. Tako da se mogu obratiti široj publici i različitim disciplinama. Svi bi trebali moći pročitati vaš rad, čak i ako dolaze iz druge discipline. Dakle, ideja je stvoriti zajednička dobra, zajed-

ničko znanje koje se može dijeliti, nešto što nije samo za recenzirani akademski časopis koji je teško čitati ako ne pripadate tom području.

Enes Kulenović:

Ekskluzivno znanje pisano specijaliziranim jezikom i namijenjeno vrlo ograničenoj publici.

Marlene Laruelle:

Upravo tako. Dakle, pokušavamo dosegnuti širu publiku. I nakon otprilike pet godina objavili smo gotovo 400 kratkih radova. A onda je došao Oxfordski priručnik za iliberalizam. Htjela sam zamoliti kolege iz različitih disciplina da testiraju koncept u vlastitom području, bilo u svojoj disciplini ili u svojoj zemlji, u raznim područnim studijama. I rekla sam im: evo moje radne definicije. Slobodno recite ne, recite da ne funkcionira za vaše studije slučaja, da ne funkcionira za vašu disciplinu. Ili ponudite drugu definiciju koja vam je uvjerljivija. Dakle, stvarno smo se igrali s testiranjem koncepta. Organizirali smo mnogo sastanaka za različite dijelove priručnika. Priručnik je uključivao oko 45 ljudi. Tako je svatko mogao testirati vlastiti koncept. Zaista smo radili kao kolektiv kako bismo napravili taj svezak. Nadam se da će ga ljudi pročitati. To je ogromna knjiga, tako da je ne možete pročitati od prve do tisućite stranice. Čitate neka poglavlja. Svako poglavlje promatra iliberalizam u određenom području ili u određenoj zemlji. I onda možete krenuti dalje.

Enes Kulenović:

Vaše istraživanje je zapravo puno šire od onoga o čemu smo do sada raspravljali. Uključuje i proučavanje specifičnih slučajeva iliberalne politike. Htio sam da se pozabavimo dvama takvim slučajevima iz različitih dijelova svijeta. Prvo, tema o kojoj ste opširno pisali je uloga koju iliberalna ideologija igra u Rusiji. Putinov režim je koristi kako bi opravdao svoju politiku. Drugi slučaj koji smatram zanimljivim, a znam da ste se i vi njime bavili, jest ponovno oživljavanje iliberalnog razmišljanja, često s katoličkim naglaskom, koje možemo pronaći u radovima američkih političkih teoretičara poput Patricka Deneena i Adriana Vermeulea. Također mislim da ga promoviraju utjecajne političke osobe poput američkog potpredsjednika J.D. Vancea. Možete li s nama podijeliti neke od glavnih nalaza u ova dva slučaja gdje ste primijenili svoje teorijske uvide na specifične slučajeve iliberalne politike?

Marlene Laruelle:

Da, apsolutno. Dakle, doista, radim na slučaju Rusije već 25 godina. Rusija je fascinantant slučaj jer je preteča iliberalizma. Kada se raspao Sovjetski Savez, liberalizam je u Rusiju stigao u svim svojim verzijama: politički liberalizam, ekonomski liberalizam, geopolitički liberalizam. I to je izazvalo vrlo snažnu reakciju. I tako, kada je Putin preživio na vlasti 2000. godine, postupno se udaljio od nekih liberalnih normi, ali vrlo sporo. I mislim da bi se on na početku definirao kao liberalni konzervativac, a ne kao netko tko se u potpunosti udaljio od liberalizma. Ali onda, budući da je na vlasti već 25 godina, a rusko društvo i režim su se mnogo mijenjali tijekom četvrt stoljeća, imate zaista jedinstven slučaj postupnog udaljšavanja od liberalnih normi i izgradnje ideologije koja je doista oblikovana iliberalnim vrijednostima, kako sam ih definirala na početku.

To je zaista postao ekstremni slučaj iliberalizma nakon invazije na Ukrajinu. I Putin je bio veoma vješt u korištenju ideološkog narativa kako bi stanovništvu obja-

snio zašto je taj režim najbolji, zašto je Rusija jedinstvena i zašto Rusija treba imati vanjsku politiku kakvu ima, uključujući rat protiv Ukrajine i ono što oni nazivaju civilizacijskim ratom protiv Zapada. Stoga me zanimalo proučavanje ove evolucije, kao i sposobnosti ruskog režima da prisvoji raznolike ideološke dimenzije. To uključuje religijsku dimenziju, sekularnu, etnonacionalističku, imperijalnu, vrlo staromodnu, postmodernističku. I pokušali su postupno stvoriti neku vrstu koherentnosti u smislu ideologije, do toga da danas možete reći da u Rusiji imate određenu državnu ideologiju. Ona se uči u školama i postoji indoktrinacija ideologijom koja je postala mnogo koherentnija nego što je bila na početku.

Slučaj SAD-a koji ste spomenuli je također fascinant. Mislim da smo previše opsjednuti Trumpom, njegovim transakcijskim politikama, činjenicom da vrlo često mijenja mišljenje. Tako nam promakne činjenica da uz njega postoji i trumpizam. Imate politički projekt koji je postupno izgrađen. Nije bilo tako 2016. godine. Zapravo je izgrađen nakon 2020. godine. Kada je Trump izgubio izbore i pripremao svoju osvetu, okupio je skupinu ljudi koji dolaze iz različitih ideoloških tradicija, koji su se okupili oko njega kao najbolje strategije za dolazak na vlast. I doista, kao što ste rekli, J.D. Vance je sada neka vrsta utjelovljenja tog trumpizma. On je u središtu nekoliko različitih ideoloških ekosustava. Bio je pod utjecajem katoličanstva. Doista, mnogi od ovih postliberalnih mislilaca su obraćeni katolici, a i sam Vance je prešao na katoličanstvo, što je bila svojevrsna politička konverzija. Također, on je dobro povezan s desničarskim tehnološkim krugovima, s Peterom Thielom i takozvanom mračnom prosvjetiteljskom tradicijom. Dakle, on pokušava spojiti ova dva velika trenda koja stoje iza Trumpovog uspjeha. Osim toga, on je u nekim aspektima povezan i sa svijetom MAGA pokreta. Dakle, ima sposobnost stvoriti koherentan brend onoga što trumpizam može biti neovisno o Trumpu ili čak bez Trumpa.

Enes Kulenović:

Da, ono što je posebno zanimljivo, a vi ste to vrlo dobro opisali, jest taj hibridni karakter iliberalizma. Kad pomislite da ste ga uhvatili za rep, njemu izraste još jedan rep ili još jedna glava. To je ideologija u pokretu. I na današnjem predavanju koje ste održali na Fakultetu političkih znanosti ovdje u Zagrebu, također ste naglasili taj hibridni trenutak, gdje ga je vrlo teško definirati. A onda sljedeći dan ta definicija pobjegne od nas jer je to pokretna meta.

Marlene Laruelle:

Da, apsolutno. Mislim da je to ideologija u pokretu zato jer oni imaju sposobnost inoviranja. Uspjeli su ponovno otvoriti svoju političku imaginaciju. A kada se to ponovno otvori, kada više ništa nije tabu, onda je mnogo toga moguće. Barem postaje moguće reći razne nove stvari. Teže je ostvariti ih politički. Također mislim da su iliberalne snage bile vrlo povezane s mnogim supkulturama. Sposobne su koptirati bogatstvo i maštu supkultura. I pretvoriti ih u političke proizvode. Oni su u velikoj mjeri u avangardi. Možda je to konzervativna ili reakcionarna avangarda, ali to je kulturna avangarda u mnogim aspektima. I doista, transformiraju se brže nego što možemo zamisliti. Na primjer, čak ni ljudi poput mene, koji su stvarno pratili Trumpovu izbornu kampanju 2024. godine, nisu vidjeli da se tehnološki sektor politički afirmirao na ovaj način. Nitko nije predvidio Elona Muska, da će biti značajan na ovaj način, zar ne? Nitko nije predvidio da sve te mračne prosvjetiteljske figure postaju tako istaknute. Dakle, oni doista imaju tu sposobnost. Za mene je to zaista znak da je ovo revolucionarno. Jer potrebna je takva vrsta inoviranja, to trajno pre-

oblikovanje, pomicanje granica mogućeg. To je znak da je riječ o revoluciji. A s revolucijom također morate naučiti preoblikovati sebe i brzo reagirati jer se sve odvija vrlo brzo.

Enes Kulenović:

Čini mi se da to objašnjava ono što ste spomenuli na početku, a to su mnoga lica iliberalizma u različitim dijelovima svijeta. U različitim društvima, u potpuno različitim kulturama, različitim referentnim točkama, ali upravo to, da je to avangarda. Također, jedna stvar koju ste spomenuli u današnjem predavanju je ideja razumijevanja iliberalizma kao ideologije koja pronalazi svoj prostor jer liberalna hegemonija, ne nužno kao politički sustav, već kao sustav kulturnih simbola i političkih simbola, sve više erodira. Možda više niti ne postoji.

Marlene Laruelle:

Upravo tako, mislim da je to ključni kriterij. Zato sam uvijek bila protiv ideje da postoji binarnost. Ili si liberalan ili iliberalan. Mislim da je riječ o gradaciji. To je odmak od liberalizma shvaćenog u normativnom smislu. Dakle, možda nisi slijedio liberalizam, ali si ga i dalje imao kao neku vrstu normativnog ideala. Mislim da je kulturna hegemonija liberalizma završila. To ne znači da je liberalizam mrtav. To znači da će se morati ponovno rekreirati u prostoru gdje će se morati ideološki natjecati. I kao što smo rekli, mislim da je to uglavnom zbog domaćeg neuspjeha. Uglavnom je riječ o domaćoj iscrpljenosti, zar ne? Ono što je liberalizam kao normativni sustav mogao pružiti više ne funkcionira. Nema rješenja za nove izazove s kojima se naša društva moraju suočiti. Liberalizam ne nudi ta rješenja. Dakle, još uvijek funkcionira po inerciji, ali je izgubio sposobnost reagiranja na transformaciju našeg društva. I zato iliberalne snage, budući da imaju sposobnost opovrgnuti taj normativni aspekt, nisu na strani inercije. One ponovno otvaraju svoju maštu. I to objašnjava veliki dio njihovog izbornog uspjeha.

Enes Kulenović:

Da, to zvuči vrlo uvjerljivo. Dakle, za kraj, htio sam vas pitati o vašem budućem istraživanju. Koje će po vašem mišljenju biti neke od glavnih tema u budućnosti, teme za koje se nadate da bi se mogle proširiti u budućnosti, kako od strane vas tako i od strane drugih znanstvenika?

Marlene Laruelle:

Vidim dva ili tri velika pravca istraživanja. Jedan je taj da istražimo potražnju građana za iliberalizmom. To znači da trebamo istražiti što psihologija može dodati našem znanju. Dakle, proučavanje iliberalnih zahtjeva, tj. pitanje zašto neke skupine smatraju iliberalizam političkim projektom koji za njih ima smisla. To znači stvarno ići na mikro razinu.

Drugi aspekt također je povezan s običnim ljudima. To je promatranje onoga što ja nazivam „infrapolitikom“. To uključuje sve kulturne aspekte našeg života kroz koje objašnjavamo ili izražavamo svoj svjetonazor i skup vrijednosti. To su stvari koje ne definiramo nužno kao politiku, ali i dalje mogu biti političke. Dakle, glazba koju volimo, filmovi koje gledamo, način na koji mislimo da bismo trebali jesti i brinuti o svojim tijelima kako bismo bili zdravi. Postoje mnogi elementi koji imaju ideološku pozadinu. I mislim da je to veliki i nedovoljno proučen aspekt. To je naš način života. Način života koji izražava ideološke vrijednosti. I mislim da je to nešto

što su iliberalne snage uspjele učiniti. Postoji određena vrsta popularne kulture koja oblikuje njihovu viziju politike. Podkasti, na primjer. Za mlađu generaciju, politika neće ići kroz klasične elitne figure ili kroz političke stranke. Biti će puno fluidnija. Dolaziti će od prijatelja, od „influencera”, od „news-fluencera”.

Zatim, povezano s tim, potrebna su nova istraživanja svega što je vezano uz tehnologiju. Na primjer, veza između umjetne inteligencije i iliberalizma. Ovo je novo područje istraživanja koje se otvara. I stvari gotovo idu prebrzo da bi se mogle proučavati. Ali moramo razmotriti pitanje što demokracija može biti u vremenu umjetne inteligencije.

Enes Kulenović:

Sjajno. To je upozorenje političkim teoretičarima poput nas da izađu iz svoje zone udobnosti. I ne samo da čitaju druge političke teoretičare i političke filozofe, već da bace svoju mrežu puno šire kako bi pokušali razumjeti fenomen poput iliberalizma.

Marlene Laruelle:

Upravo tako.

Enes Kulenović:

Pa, profesorice Laurelle, puno vam hvala na razgovoru. I siguran sam da će naša publika zaista uživati u vašim uvidima.

Marlene Laruelle:

Hvala vama na pozivu.